

provinsje fryslân
provincie fryslân

Werkwijze kunst in de openbare ruimte

Mei 2020

Inhoud

1	Woord vooraf	5
2	Wat is kunst?	7
3	Percentage voor kunst	13
4	Uitgangspunten voor nieuw initiatief	15
5	Hoe komt het kunstproject tot stand	17
	Checklist bij kunstopdrachten	21

Woord vooraf

Kunst communiceert en inspireert. Dat kan op veel verschillende manieren. Als provincie zien we het belang van kunst. Een belangrijk evenement als Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018 maakt duidelijk dat kunst mensen inspireert om zelf iets te maken of om het te ervaren.

In dit document staan uitgangspunten (ten aanzien van financiering en locatiebepaling) en een proceswijzer centraal ten aanzien van kunst in de openbare ruimte. We gebruiken dat voor:

1. Kunst gerelateerd aan bouwinitiatieven van de provincie. Denk daarbij aan kunstuitingen in samenhang met onze wegen en vaarwegen. Maar ook kunstuitingen bij, op, aan of in onze gebouwen.
2. Kunstprojecten in de openbare ruimte waar de provincie in participeert of aanvragen voor krijgt. Denk daarbij aan projecten als 11Fountains, Sichtberens. En ook aanvragen vanuit de 'mienskip'.

Deze werkwijze is allereerst gemaakt ten behoeve van provinciale kunstprojecten. Daarnaast helpt het ook bij behandeling van kunstaanvragen van derden. Wat dit laatste betreft zien we steeds meer initiatieven vanuit de 'mienskip' om een sculptuur op of nabij onze gronden te plaatsen. Die energie willen we graag begeleiden en aanmoedigen. Dat doen we door aan te geven welke principes wij van belang vinden en waar rekening mee gehouden moet worden.

De aanleiding voor dit document heeft ook te maken met de vastgestelde Nota Integraal wegontwerp 2018. In laatstgenoemde nota werd onderkend dat een actualisering en nadere invulling van 'kunst in de openbare ruimte' (in dit geval op en langs

provinciale wegen) gewenst is. Er is namelijk nog steeds een 1% regeling¹ van toepassing bij provinciale bouwinitiatieven maar die blijkt niet altijd meer goed toepasbaar. Op grond van een motie uit 2013 ligt er een opgave om tot een actualisering van de regeling te komen.

Met de 'werkwijze' willen we helder maken hoe wij met kunstuitingen in 'onze' openbare ruimte om willen gaan. Wij gaan er vanuit dat communiceren en inspireren via kunst een bijdrage levert aan de waardering van de leefomgeving. Centraal uitgangspunt: kunst kan waar het meerwaarde levert.

Wat is kunst?

Wij zien dat er heel veel verschillende uitingen van kunst zijn. Dat varieert van kunst om gebeurtenissen of personen te herinneren (ook wel memoriekunst) of kunst ter verbijzondering van een plek. Sommige kunstwerken hebben ook een behoorlijke bekendheid gekregen zoals het beeld De Stienen Man op de dijk bij Harlingen of Ús Mem in Leeuwarden.

[Ús Mem \(1954\), Gerhardus Jan Adema - Leeuwarden](#)

¹ De '1% regeling' houdt in dat maximaal 1% van de bouwsom dient te worden besteed aan een kunstuiting bij de realisatie van het bouwproject.

[Tegeltableau Werpsterdyk \(2014\), Maarten de Reus – in kader van project Haak om Leeuwarden](#)

Het gaat hier steeds om fysieke en permanente kunst. Maar kunst kan ook zijn: een muziek- of theatervoorstelling, een evenement, een performance, een voordracht of een boek. Al dit soort uitingen hebben een meer tijdelijk karakter en zijn niet blijvend aanwezig.

Beeldmerk langs de weg

Onze provincie heeft een krachtige culturele identiteit. Onze taal, onze vlag of het Fryske hynder zijn beeldmerken waarmee we (inter)nationale bekendheid hebben bereikt. En wat te denken van skûtsjesilen, fierljeppen en kaatsen. Deze identiteit is sterk en inspireert ook tot kunstwerken zoals de Fierljepper (Drachten, gemeente Smaltingerland), de BM-er langs de Centrale As (provincie en gemeenten) en de kaatsers in Franeker (gemeente Waadhoeke).

[BM-er \(2017\); Ids Willemsma - langs de Centrale As, bij Burgum](#)

[De Fierljepper \(1995\), Hans Mes – Noorderhogeweg in Drachten](#)

[Kaatsers \(1978\); Guus Hellegers – geplaatst op rotonde in Franeker](#)

Naast inspiratie uit typisch provinciale identiteit zijn er ook voorbeelden van kunst waarbij de bijzonderheid van de plek en de lokale geschiedenis zijn benut voor de kunstuiting. De volgende voorbeelden laten dat zien:

[‘Tusken de diken’ \(2017\), Henk Rusman, rotonde bij Sint Annaparochie. NB uitgevoerd op initiatief en kosten van gemeente Het Bildt](#)

[Schouwburg \(2012\), Ben Raaijman – naast aquaduct Jeltsloot bij Hommerts](#)

[De Fang, \(2013\), Hans Jouta – nabij Bitgumermole](#)

[Love \(2018\), Jaume Plensa - Leeuwarden](#)

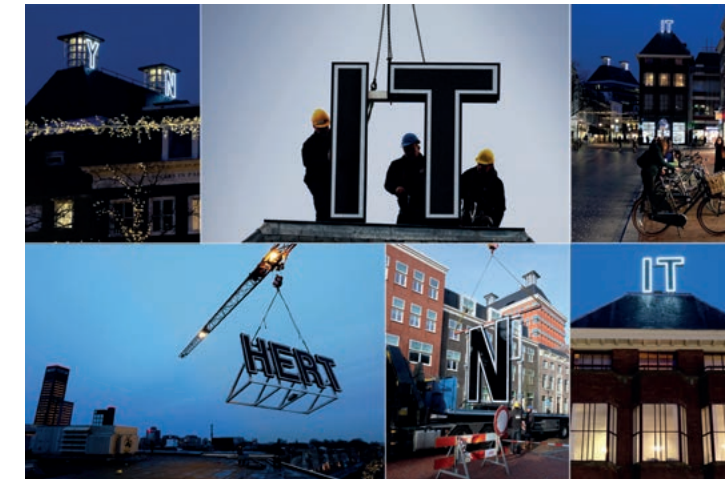
Naast het project 11Fountains is vanuit Culturele Hoofdstad meer gedaan. Zo werd het project Sense of Place gehouden wat onder meer leidde tot het kunstwerk 'Wachten op water'.

[Wachten op water, Jan Ketelaar – project in 't kader van Sense of Place \(nabij Holwerd\)](#)

Een ander mooi voorbeeld in het kader van Culturele Hoofdstad is het project Sichtberens. Dit leidde tot zogenaamde tekstwerken die een 'mentale blauwdruk' vormen en zo inspireren tot nadenken.

[Sichtberens' Aad van Altena, beeldend kunstenaar Marten Winters en Lân fan Taal – Leeuwarden \(bron: sichtberens.nl\)](#)

Zowel 11Fountains als kunstwerken vanuit projecten als Sense of Place en Sichtberens kennen hun eigen achtergrond en organisatie. De 11Fountains zijn met de oplevering van de ijsfontein in Dokkum voltooid. Voor Sense of Place en Sichtberens geldt een ambitie om door te gaan in het kader van Legacy.

Woordenstroom

Behalve de uitzonderlijke kunstproductie die dankzij de Culturele Hoofdstad tot stand kwam, was er ook eerder al een bijzonder project. Dat betrof het kunstproject 'woordenstroom' langs de vaarweg Delfzijl-Lemmer. Dit werd met steun van de provincies Fryslân en Groningen gefinancierd en heeft onder meer bij Suwâld tot kunst geleid dat letterlijk op straat is aangebracht. En ook werd een gedicht aangebracht op de Prinses Margrietsluis bij Lemmer.

['Gegron'd door Benne van der Velde, Erwin Christiaan Adema – nabij Suwâld](#)

Grote kunstprojecten laten zien dat er echt bijzondere zaken met een bovenlokale uitstraling tot stand kunnen komen. Dat maakt investeren in kunst extra interessant.

3

Percentage voor kunst

De provinciale regeling uit 1986 ziet erop toe dat bij elk nieuw provinciaal gebouw of (bouw)werk bij een infrastructureel project, een kunstuiting wordt toegevoegd. De regeling stelt dat één procent van de bouwsom moet worden besteed aan beeldende kunst met een maximum van ca. € 90.000. Deze regeling wordt niet consequent toegepast.

Al bij de behandeling van de integrale beleidsnota Cultuur, Taal en Onderwijs 'Grinzen Oer' in Provinciale Staten op 23 januari 2013 is een motie ingediend om een nieuwe regeling voor beeldende kunst te formuleren. Dit werd mede ingegeven door de ouderdom van de vigerende regeling. Het college van Gedeputeerde Staten heeft de motie beantwoord in november 2013 middels een uitvoeringsnotitie behorend bij de Kultuurnota. Daarin werd de motie overgenomen onder de voorwaarde de vrijheid te kunnen nemen om er geen regeling van te maken maar een beleidslijn. De feitelijk uitwerking hiervan is nu aan de orde in de vorm van een werkwijze. De behoefte aan helderheid is actueel gemaakt doordat de Nota Integraal Wegontwerp 2018 hierop een vooraankondiging heeft gegeven (zie pag 32 van de betreffende nota).

Voor financiering hanteren we:

1. De 1%-regeling om kunstuitingen in de openbare ruimte behorend bij een provinciaal bouw- of infraproject mogelijk te maken. Dit is de basis en wordt toegepast bij nog te ramen nieuwe projecten. Daarnaast is financieel maatwerk mogelijk voor bijzondere of grote projecten.

2. Is kunst niet gekoppeld aan een provinciaal bouw- of infraproject maar komt het tot stand op grond van een specifiek initiatief dan is er in beginsel geen budget beschikbaar vanuit de 1%-regeling. De projecten moeten dan langs andere weg gefinancierd worden. Via subsidie en/of fondsen.

Samenvattend ten aanzien van de middelen:

- Financiën voor kunst worden beschikbaar gesteld vanuit de betreffende bouw- of infraprojecten. Dit sluit aan bij de oude slapende regeling.
- Opnieuw geldt 1% van de bouwsom. Nu met een maximum van € 160.000,- (excl Btw).² Het maximumbedrag wordt ééns in de vijf jaar geïndexeerd.
- Een zelfstandig structureel budget voor kunstwerken wordt niet ingesteld

[De Vis \(2018\), Mark Dion – Stavoren](#)

² In 1986 was het maximum vastgesteld op fl 200.000,- (ca € 90.000,-). Dit bedrag is met behulp van een rekentool van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis doorgerekend op inflatiecorrectie en komt nu overeen met een bedrag van € 157 966.53 in het jaar 2016. Anno nu is het maximum bedrag daar mee te stellen op € 160.000,- (excl Btw).

Uitgangspunten voor nieuw initiatief

De focus in deze werkwijze ligt op kunstprojecten die op onze eigen gebouwen of op onze grond tot stand komen. Die projecten worden in principe door ons zelf opgestart vanwege een bouw- of aanlegactiviteit, maar soms moet er ook gereageerd worden op initiatieven van derden. De uitgangspunten bieden ook handvatten voor het beoordelen van andere kunstprojecten waar de provincie bij betrokken wordt of over adviseert. In alle gevallen is het van waarde om bij initiatieven te werken vanuit een helder uitgangspunt en dat luidt:

Kunst kan waar het meerwaarde levert

Bij dit uitgangspunt is het begrip meerwaarde bewust gekozen zodat per situatie nuanceringsmogelijk is. Daarbij hanteren we de volgende principes:

Nieuwbouw met kunst

Bij provinciale bouwprojecten (kantoor- en/of dienstgebouwen) is er ruimte voor kunstuitingen in de openbare ruimte bij, aan, op of in de openbaar toegankelijke delen van het betreffende gebouw;

Kunst en infra

Bij provinciale infrastructurele projecten (nieuwe tracés, herinrichtingen maar niet bij beheer- en onderhoud) én initiatieven van derden³ gaan we uit van de volgende mogelijkheden

³ Voor de duidelijkheid: initiatieven van derden kunnen geen aanspraak maken op de 1% regeling. Wel kan de provincie hier in voorkomende gevallen financieel aan bijdragen (zelfstandig besluit) en inhoudelijk over adviseren.

- Kunstzinnige vormgeving - kunst integreren bij een civieltechnische of verkeerskundige verbijzondering. Deze optie zorgt voor samenhang tussen een civiel werk en kunstuiting; een zelfstandig geplaatst kunstwerk is dan niet aan de orde;
- Kunst binnen bestaand stedelijk gebied - zelfstandige kunstwerken zijn mogelijk binnen bestaand stedelijk gebied als er goede plaatsingsmogelijkheden zijn;
- Kunst in het buitengebied - zelfstandige kunstwerken in het buitengebied zijn toelaatbaar als het kunstwerk nadrukkelijk bijdraagt aan de landschappelijke beleving van het gebied. Het inspelen op de historie, de bijzondere kenmerken en de maatschappelijke betekenis van de plek (ook wel aangeduid met genius loci) is daarbij van belang.

Alternatieve uitingen

Indien geen fysieke, blijvende kunstwerken mogelijk of wenselijk zijn, kan gekozen worden voor tijdelijke of immateriële kunsttopdrachten (evenementen, theater, film, fotografie, literatuur etc).

Praktische zaken

Bij kunst in de openbare ruimte gelden ook een aantal praktische eisen. Zo moet de kunstuiting binnen het gebied van de infrastructuur geen verkeersonveilige situatie opleveren en rekening houden met gladheidsbestrijding. Denk daarbij aan botsvriendelijkheid, afleidende werking, hinder door bijvoorbeeld verlichting of schittering. Verder speelt ook het beheer een afweging. Kunstwerken dienen bij voorkeur onderhoudsarm en 'schade-proof' te zijn.

Met deze uitgangspunten en principes kan aan het begin van een project worden bepaald of kunstzinnige meerwaarde kansrijk is. Hierna wordt dit uitgewerkt in een stappenplan.

[Kapkardow, Frank Havermans – nabij N381 Oude Willem](#)

5

Hoe komt het kunstproject tot stand

Kunst is in alle gevallen maatwerk. Om dat beheersbaar te houden, is een proceswijzer van belang.

Stap 1. Initiatieffase

Bij de start van een provinciaal bouwproject wordt beoordeeld of een kunstopdracht aan de orde is. Daarvoor voert de betreffende afdeling (bij voorbeeld afdeling infra) overleg met het team Ruimtelijke Kwaliteit omtrent de geschiktheid van een project voor toepassing van kunst.

Samen met de interne projecteigenaar wordt beoordeeld of ook andere interne disciplines (bijvoorbeeld verkeersveiligheid, ecologie, beheer en onderhoud) betrokken moeten worden.

De uitkomst wordt vastgelegd in een startdocument.

Van derden (gemeenten, dorpsbelangen e.d.) kunnen ook vragen binnen komen over het eventueel oprichten of aanbrengen van kunstwerken. In die situaties is het van belang dat het team Ruimtelijke Kwaliteit vroegtijdig wordt benaderd voor advies. Het team Ruimtelijke Kwaliteit stelt het advies op over het wel of niet realiseren van een kunsttoepassing en beoordeelt daarbij voornamelijk in relatie tot de geschiktheid van de beoogde locatie. Is de locatie niet geschikt dan wordt geadviseerd over alternatieve manieren voor een kunstuiting.

Stap 2. Globaal projectplan

De afdeling (bij voorbeeld afdeling infra) werkt het projectplan van het provinciale bouwproject in hoofdlijnen uit, geeft daarbij het plangebied aan, de aard van de ingreep en formuleert hierbij een kostenraming. Deze kostenraming is indicatief voor de beschikbare financiële ruimte voor de kunstuiting. Daarnaast moet het globale projectplan, op basis van het advies van het team Ruimtelijke Kwaliteit, zicht geven op de aard van het kunstwerk en de daarvoor beschikbare ruimte.

Nadat intern overeenstemming is bereikt over het projectplan wordt de kunstopdracht verder uitgewerkt in stap 3.

NB: komt een kunstvoorstel van derden zonder dat er sprake is van een provinciaal bouwproject dan is de 1% regeling niet van toepassing. Het kunstvoorstel wordt ook dan voorgelegd aan het team Ruimtelijke Kwaliteit. Betreft het initiatieven op grond van de provincie dan zal afstemming met de betreffende beherende dienst worden gezocht. Indien het om grond van anderen gaat dan zal een advies op ruimtelijke aspecten worden gegeven.

Leidt de beoordeling tot een positief advies dan is de initiatiefnemer verantwoordelijk voor de verdere organisatie en de financiering van de kunstopdracht. De provincie kan eventueel wel meedenken over alternatieve financiering (via subsidielijnen en/of fondsen). De methodiek zoals hierna wordt geformuleerd onder 'stap 3', wordt meegestuurd ter inspiratie. De provincie dient als eigenaar van het bouwwerk of de grond goedkeuring te geven aan het initiatief. Daarbij zal ook gekeken worden naar technische, financiële en juridische aspecten (denk aan verantwoordelijkheid voor onderhoud, al of niet beschikbaar stellen van middelen, eigendom en aansprakelijkheid).

Stap 3. Formulering kunstopdracht⁴

Wanneer duidelijk is binnen welke globale inhoudelijke en financiële kaders gewerkt kan worden, is het van belang om een opdrachtomschrijving voor de kunsttoepassing te maken. Dit vraagt specifieke deskundigheid die via Keunstwurk kan worden geleverd (stichting Keunstwurk ontvangt subsidiebijdrage vanuit de provincie voor advisering). De volgende handvatten zijn van toepassing (NB ook voor initiatieven van derden is het zinvol om volgens deze punten te werk te gaan):

Omschrijving aanleiding: Maak een omschrijving van de aanleiding voor de kunstopdracht. Leg hierin vast welke partijen (inclusief eventueel relevante lokale partijen) erbij betrokken zijn en wat de (cultuur-)historische, sociaal-maatschappelijke, stedenbouwkundige en/of landschappelijke context van het project is.

Analyse situatie: Formuleer waar het project over moet gaan en waar de aandacht moet liggen. Analyseer de situatie (zoekgebied locatie) op (kunst-)historisch, sociaal-maatschappelijk, cultureel, economisch en stedenbouwkundig vlak. Geef antwoord op vragen als: waarom moet hier een project komen? Wat kan kunst in deze specifieke situatie betekenen?

⁴ Hierbij is gebruik gemaakt van 'Ruimte voor het onverwachte', Amsterdams Fonds voor de Kunst

Artistiek-inhoudelijke richting: Beschrijf een artistiek-inhoudelijke richting waar aan gedacht wordt. Je kunt de selectie van de kunstenaar bespoedigen als duidelijk is dat je als opdrachtgever een figuratief, autonoom of juist een interactief kunstwerk of een interventie voor ogen hebt. Kijk ter inspiratie naar voorbeelden van gerealiseerde kunstprojecten.

Artistieke interpretatie: Geef de kunstenaar voldoende ruimte. Daarin schuilt de artistieke visie van de kunstenaar en daarvoor krijgt hij opdracht. Praktische randvoorwaarden die onontkoombaar zijn, benoem je natuurlijk zo concreet mogelijk.

Doelstellingen: Ga na welke doelstellingen in de opdrachtschrijving op welke manier (kwalitatief of kwantitatief) toetsbaar zijn. Ga ook na hoe ze gebruikt kunnen worden in een evaluatie na oplevering. Leg deze doelstellingen vast.

Stap 4. Selectie kunstenaar

Nu de kunstopdracht duidelijk is gemaakt, is het zaak om bijpassende kunstenaars te selecteren. Dit vraagt een goede kennis van deze vakgroep. Om die reden wordt bij provinciale projecten samenwerking en advisering aangegaan met Stichting Kunstwerk (als onderdeel van hun reguliere advisering).

Kunstwerk kan ondersteunen bij:

1. Adviseren aan de verantwoordelijke afdeling in relatie tot stap 3 (formuleren kunstopdracht);
2. Voorselectie uit te nodigen kunstenaars;
3. Afstemming met provincie;
4. Verstuurt namens provincie uitnodiging voor indienen van idee (zie hieronder);
5. Verzamelt de reacties (plan van aanpak; schetsidee) van de kunstenaars;
6. Beoordeelt samen met provinciaal projectteam (tenminste bestaand uit projectleider en lid team Ruimtelijke kwaliteit) de resultaten;
7. Adviseert richting provincie;
8. Advies wordt getoetst en zal na akkoord in projectplan (bouw- of inrichtingsplan) worden opgenomen.

Ter aanvulling op punt 2: bij de uitnodiging aan geselecteerde kunstenaars wordt eventueel een werkbudget aangeboden waarmee ze hun plan en schetsidee kunnen maken.

NB: in geval Kunstwerk ook gevraagd wordt om te adviseren in de uitvoeringsfase zullen daarvoor mogelijk aanvullende financiële afspraken nodig zijn.

Budgettair zal dit onderdeel moeten zijn van de budgetruimte uit de 1%-regeling voor het betreffende kunstwerk.

Stap 5. Formele opdrachtverlening

Provinciale kunstopdracht

Het advies (voorgaande stap 4.7) wordt onderdeel van het totale projectplan (stap 4.8) en zal na akkoord formeel als provinciale opdracht worden gegeven.

De opdracht voor de kunstenaar begint. In veel gevallen zal dat ook betekenen dat via de kunstenaar vervolgstappen nodig zijn. Denk aan contact met het bouwteam, dialoog met de omgeving over het ontwerp, over het beoordelen van schaalmodellen en technische uitvoerbaarheid.

Deze inzet is gerelateerd aan de kunstopdracht en het daarvoor geraamde of vastgestelde budget.

Met de kunstenaar worden praktische afspraken gemaakt over planning, vergunningen-traject, verantwoordelijkheden etc. In de bijlage staat hiervoor een checklist.

Kunst via derden

Als 'derden' een kunstuiting op provinciaal bezit willen en mogen realiseren, is verder contact nodig. Naast formele toestemming is het ook noodzakelijk om tot praktische afstemming te komen bij uitvoering van het werk (planning van werk, eventuele extra maatregelen zoals wegafzetting etc.).

Is het een project waar de provincie om andere redenen in participeert (zoals dat ging bij projecten in het kader van Culturele Hoofdstad) dan kan ook inhoudelijke afstemming en advisering nodig zijn voor een goede inpassing. Denk hierbij aan meedenken voor goede ruimtelijke inpassingsaspecten.

NB Kunst via derden is geen onderdeel van een provinciaal bouwproject en valt niet onder de 1%-regeling.

Stap 6. Uitvoering en oplevering

De werkzaamheden dienen in goed overleg met de provincie tot stand te komen. Het definitief ontwerp met de daarbij behorende werkbeschrijving is daarvoor de basis. Een goede en zorgvuldige beschrijving zal in beginsel leiden tot het gewenste resultaat. Toch kunnen er situaties zijn waardoor bijstelling wenselijk is. Dat kan mits dit binnen de financiële kaders past of alternatieve financiering is gevonden. Zodra dit aan de orde is, moet dit goed met elkaar besproken worden en vastgelegd worden.

Ook hiervoor is het handig om de checklist uit de bijlage erbij te nemen. Dat maakt het mogelijk om eventueel voorkomende bijstellingen in het werk te markeren zodat er geen onaangename verrassingen zijn bij de eindoplevering.

NB de budgetruimte voor kunst via de '1%-regeling' is strak begrensd. Kosten van externe adviseurs, inzet voor schetsplannen, ontwerpwerk, constructieberekeningen, productie- en onderhoudskosten voor 10 – 15 jaar als ook eventuele presentatiekosten etc etc komen uit het beschikbare budget. Zie ook de checklist hierna.

Mocht aanvullende financiering nodig zijn dan is het van belang om dit tijdig (bij opdrachtverlening) te hebben geregeld.

Checklist bij kunstopdrachten

De hierna beschreven checklist is toegespitst op kunst waarbij er een relatie is met de provincie als opdrachtgever. De checklist kan ook van dienst zijn voor initiatieven van derden.

DEFINITIEF ONTWERP EN OPDRACHT

Juridisch gezien valt de uitvoeringsfase onder verantwoordelijkheid van de kunstenaar. In de uitvoeringsovereenkomst leg je vast dat de kunstenaar opdracht krijgt voor uitvoering van het kunstproject op basis van het goedgekeurde definitief ontwerp met bijbehorende werkschrijving en begroting. De verantwoordelijkheid over de besteding van het budget gaat in deze fase in principe over naar de kunstenaar. De offertes van onderaannemers zijn in dat geval aan de kunstenaar gericht en hij draagt zorg voor de betaling. Ook kun je overeenkomen dat de kunstenaar verantwoordelijk is voor het tijdig en juist indienen van de vergunningaanvragen.

Als het voorstel een fysiek werk betreft, zijn de volgende elementen van belang om uit te werken:

1. Verdere uitwerking van het bestaande schetsvoorstel, idee, aanleiding en context.
2. Volledig uitgewerkte begroting, onderbouwd met geldige offertes en een lijst van bedrijven en aannemer(s) waarmee samengewerkt wordt.
3. Verwacht dekkingsplan (indien overeengekomen is dat de kunstenaar voor extra financiering verantwoordelijk is).
4. Werkschrijving van de toe te passen constructies, materialen, afwerkingen en kleuren, alsmede de wijze van verwerking.

5. Uitgewerkte technische onderbouwing inclusief constructieberekeningen, veiligheids- en duurzaamheidsgaranties. Mag het ook speelobject zijn, hou dan rekening met toetsing volgens keurmerk speeltoestellen.
6. Inschatting waar advies van derden noodzakelijk is.
7. Inschatting van risico's in het uitvoeringproces. Bijvoorbeeld (tijds-)investering bij het gebruik van niet eerder voor kunst toegepaste technieken.
8. Concrete afspraken met samenwerkingspartners (indien van toepassing).
9. Oriëntatie op benodigde vergunningen. Het kan hier gaan om vergunning op grond van provinciale weg- en vaarwegverordening en voor het bouwwerk om een gemeentelijke omgevingsvergunning. Daarnaast moet (eventueel) benodigde informatie verzameld en aangeleverd worden voor het doen van vergunningaanvragen.
10. Uitgewerkte planning van uitvoering en overdracht/ oplevering.
11. Benodigde verzekeringen zowel voor tijdens uitvoering als ook na oplevering (denk aan schade als gevolg van storm, ongeval etc).
12. Richtlijnen voor behoud en beheer.
13. Richtlijnen voor verlichting (indien van toepassing).

OPLEVERINGSCONTRACT

Na een laatste schouw wordt het werk officieel opgeleverd. Eigendom en beheer gaan dan over van kunstenaar naar opdrachtgever. Maak over beheer en onderhoud duidelijke afspraken in een opleveringscontract.

Een opleveringscontract moet in ieder geval de volgende elementen bevatten:

1. Omschrijving van het kunstwerk inclusief materialen en afmetingen.
2. Tijdspanne waarvoor de opdrachtgever zich committeert aan behoud en beheer van het kunstwerk op locatie.
3. Omschrijving van wat je als eigenaar wel en niet met het kunstwerk mag doen en hoe je het werk dient te onderhouden.
4. Contactgegevens van de beheerder/opdrachtgever. Als opdrachtgever dien je deze gegevens actueel te houden.
5. Contactgegevens van de kunstenaar.
6. Contactgegevens van leveranciers en/of producenten (ingeval er nieuw materiaal besteld moet worden).
7. Garantiebewijzen van materialen/onderdelen/installaties.
8. Te verwachten onderhoud (inclusief indicatoren voor eventuele storingsgevoelige onderdelen van het kunstwerk) met bijbehorende planning en kosten.

EIGENDOM

Per situatie wordt gekeken naar de gewenste eigendomssituatie. Betreft het een kunstwerk in de openbare ruimte, dan is de gangbare lijn om het eigendom en beheer over te doen aan de betreffende gemeente.

Je kunt als eigenaar over het algemeen gesproken afbeeldingen van het kunstwerk gebruiken en vermeerderen. Maar niet voor commerciële doeleinden. Het verdient aanbeveling dit in een van de contracten vast te leggen.

Permanent werk

Contractueel worden afspraken gemaakt over verplichtingen ten aanzien van eigendom, termijn van plaatsing (meestal 10 tot 15 jaar) en auteurs- en beeldrecht. De eigenaar krijgt het kunstwerk in bezit maar het auteursrecht blijft van de kunstenaar. De kunstenaar blijft ook eigenaar van de eventuele schetsen en maquettes, tenzij anders opgenomen in eerdere contracten.

Tijdelijk werk

In geval van een immaterieel of tijdelijk werk geldt een minder strenge overgang. De kunstenaar blijft eigenaar van het werk. De materiële uitwerking van het idee, het programma, of de objecten die de kunstenaar voor het programma ontwikkelde, blijven intellectueel eigendom van de kunstenaar. Denk hierbij aan flyers, multiples, websites en tijdelijke installaties. Je kunt overeenkomen dat een deel hiervan voor documentatiedoeleinden in handen van jou als opdrachtgever blijft.

VERPLAATSEN EN VERWIJDEREN

Na de overeengekomen periode in het opleveringscontract heb je als eigenaar het recht om het werk te verplaatsen of te verwijderen. Het uitgangspunt is om bij fysieke kunstwerken een termijn van 10 tot 15 jaar te hanteren. Middels een hardheidsclausule wordt de mogelijkheid tot wijziging van die termijn ingebouwd, bijvoorbeeld omwille van verkeersveiligheid of ruimtelijke ontwikkelingen.

In geval van verplaatsing of verwijdering moet je te allen tijde de kunstenaar of diens erfgenamen informeren of raadplegen. De auteurswet verleent de kunstenaar namelijk zogenoemde persoonlijkheidsrechten.

Op basis van deze rechten kan de maker van het werk bezwaar maken als anderen het werk verminken of aantasten, het een andere naam geven of er de naam van iemand anders bijzetten. Van aantasten van het werk kan bijvoorbeeld ook sprake zijn wanneer de omgeving zodanig veranderd wordt, dat het werk zelf niet meer tot zijn recht komt.

Ook kan de maker zich verzetten tegen wijzigingen die in het werk worden aangebracht. Verzet van de maker tegen wijzigingen in het werk of in de naamsvermelding bij het werk mag echter niet in strijd zijn met de redelijkheid.

Aandachtspunten bij verplaatsing of verwijdering van een kunstwerk:

- Planning - Stel als eigenaar de kunstenaar uiterlijk twee maanden voor de geplande verplaatsing of verwijdering op de hoogte.
- Opslag - Zorg voor verplaatsing naar een andere locatie of zorg voor geschikte opslag, voor zover de aard en staat van het werk dit toelaten.
- Teruggave - Geef het werk terug aan (de erfgenamen van) de kunstenaar als het niet mogelijk is een geschikte oplossing te vinden. Documenteer het werk in zo'n geval zorgvuldig.
- Advies - Schakel bij voorkeur een kunstexpert in om in te schatten in hoeverre het werk op een nieuwe locatie (nog) zinvol is. De (ruimtelijke) context van een werk is vaak belangrijk.

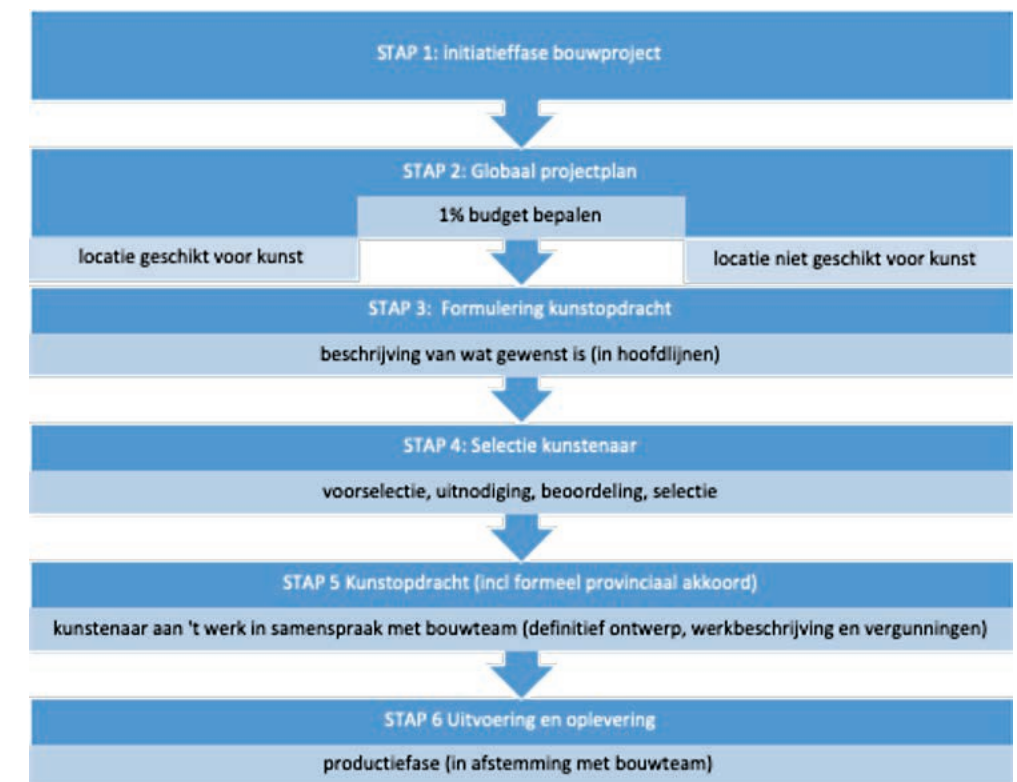
KOSTEN OPLEVERING, BEHEER EN EIGENDOM

Hierbij dien je met de volgende kosten rekening te houden:

- documentatie en onderhoudsplan
- activiteiten rondom onthulling
- onderhoudsplan (inclusief eventuele instructie over vervanging materialen en/of apparatuur)
- onderhoudskosten reserveren voor 10 tot 15 jaar
- graffitiwrijving/schoonmaken
- periodieke inspectie

STROOMSCHEMA

Initiatief via provincie

Initiatief via derden

